

IRODALOM.

Latin Antibarbarus. J. H. Schmalz, freiburgi professzor, új kiadást készít a Krebs-féle Antibarbarusból Ez új kiadás első füzetei csak nem rég jelentek meg a következő czim alatt: Antibarbarus der Lateinischen Sprache. Nebst einem kurzen Abriss der Geschichte der Lateinischen Sprache und Vormerkungen über reine Latinität von J. Ph. Krebs. Siebente genau durchgesehene und vielfach umgearbeitete Auflage von J. H. Schmalz. Basel (Schwabe) 1905. 8r. Erscheint in 10 Lieferungen à 2 Mk. A philologus csak örömmel nézheti egy ily fontos munka új kiadásának megjelenését. Szakszerű ismertetése, megvitatása, a hatodik kiadással való összehasonlítása, egy szóval kellő méltatása, bizonyára nálunk sem fog elmaradni.

De nemcsak a szakemberre, hanem minden művelt olvasóra nézve igen érdekes a mű előszava, melyben a tudós szerkesztő-átdolgozó ügyesen fejtegeti az antibarbarus jogosultságát és célját. Kétségtelen ugyanis, hogy a legelső ilyenmű könyvek megjelenése óta nagyot változott a világ. Régen, a renaissance korától kezdve mondhatni egész a francia forradalomig, a latin volt a tudomány és a nemzetközi érintkezés nyelve. Latinul irtak az emberek már csak a latin nyelv nagy elterjedtsége miatt is, tehát az egyetemesség szempontjából, mert így több olvasóra számíthattak, nagyobb körben terjeszthették a tudományos igazságokat, mert a latin nyelv művelt, hajlékony, mindenre alkalmas volt s a nemzeti nyelveket egyenesen háttérbe szorította. A latin nyelvvel úgy lehetett járni a művelt világon, mint ma a francziával. Ily kedvező körülmények között különös figyelmet és gondot fordíthattak a latinnak minél szebb, tökéletesebb, klasszikusabb művelésére, tehát szükséges és igen hasznos lehetett mindenféle stilisztikai útmutató és antibarbarus, mely ezt a célt szolgálta.

Ma más idöket élünk, mondja Schmalz; a latin nyelv nem lehet többé sem a tudományos munkálkodás, sem a társadalmi, nemzetközi érintkezés nyelve.* Új célt, más feladatot kell tehát keresni az antibarbarus részére, hogy jogosultságát igazolni tudjuk.

* V. ö. J. R. Aubert, Le Latin langue internationale. Paris, 1906. (Egyet. Phil. Közl. 1906. 391 l.)

Ily meghatározott körülmények között az antibarbarusra első sorban a latin szakos tanárjelölteknek van szükségük. Igaz, hogy philológiai disszertációk Németországban is, nálunk is, szerkeszthetők hazai nyelven, de a tanárvizsgálati szabályzatok előírják, hogy a szakvizsgálat (philologische Staatsprüfung) alkalmával latinból latin nyelven készítenő dolgozat. Itt tehát jó hasznát veszik az antibarbarusnak s feltétlenül ajánlatos, hogy a tanárjelöltek olvassák, forgassák Schmalz új kiadását.

Új és tágasabb tért nyert másodsor az antibarbarus a középiskolában. Nálunk ugyan az útasítás eltörölte a latin nyelvű érettségi dolgozatot, de a latinra való fordítás gyakorlása a tanítás egész menetén végig megmarad. E dolgozatok javítása közben a tanár gyakran találhat fordulatokra vagy szókra és kifejezésekre, melyek a klasszikus nyelvhasználattal ellentétben állanak és javításra szorulnak. Ezen a téren az antibarbarus jó szolgálatot tehet, hasznos segéd eszköze lehet a tanításnak és a tanárnak; hiszen a legképzettebb tanárral is megtörténhetik, hogy egyik vagy másik megjegyzésnek kellő tudományos megokolása vagy a megfelelő jó klasszikus források megnevezése hamarjában az antibarbarus nélkül nem sikerülne.

Vége harmadszor az antibarbarus a tudományos kutatásnak, a latin nyelv tanulmányozásának szolgálatában nyújt segítséget. A nyelv szókincsének, a jelentés változásoknak, egyes írók nyelvhasználatának, stílusának feldolgozása teljesen ide tartozik s ily irányú tudományos kérdések tárgyalásakor nagyon hasznos az antibarbarus. E körülmény fontosságát csak akkor méltányolhatjuk eléggé, ha meggondoljuk, hogy a nyelvtan tudományos, rendszeres feldolgozása mindaddig nem mondható bevégezettnek, a míg ezek az apró részletek teljesen elintézve nincsenek.

Itt még nagyon sok a tenni való s illendő volna, ha mi magyarok, szintén hozzájárulnánk bármi csekélységgel e tudományos igazságok felderítéséhez, tisztázásához. Nem azt mondom mintha nem volna nálunk is ilyen irányú munkásság, de vagy magunkra, ismeretlenül maradunk nyelvünk miatt, vagy pedig nem elég mélyreható a kifejtett munkásság, hogy a külföld figyelmét magára vonhassa. Én inkább az előbbi okot gondolom. A Krebs-féle antibarbarus ez új kiadásának előkészítéséhez semmivel sem járultunk hozzá, úgy, hogy önkénytelen azt kell kérdeznünk: hát nincs nekünk philológiánk? Szinte rosszul esik, ha az ember olvassa Schmalz előszavában, hogy Ausztria, Franciaország, Itália, Oroszország, különösen Észak-Amerika, szóval az egész tudományos világ részt vett helyreigazító, pótló, javító megjegyzéseivel ez új kiadás előkészítésében, csak mi maradtunk el. Kétségtelen, hogy többen vannak, kik a részletekbe ható kutatás, vagy az áttekintő, összefoglaló munkásság helyett inkább a már megállapi-

tott tudományos igazságoknak gyakorlati formába öntését, alkalmazását tartják tudományos feladatuknak és el kell ismernünk, hogy ez a feladás teljesen jogosult, különösen nálunk, Magyarországon. De ne feledjük, hogy, ha ez a munkásság egészen itthon marad, abból nemcsak az következik, hogy a külföld nem vesz róla tudomást, hanem egyúttal az is, hogy a népek versenyében elmaradunk s újabb tudományos eredmények elérésében nekünk semmi részünk nem lesz. A legfontosabb kérdéseket is eldöntik majd a mi megkérdezésünk, a mi hozzászólásunk nélkül s mi megelégszünk majd azzal, hogy ismertetjük, regisztráljuk a kész eredményt.

Még szomorúbb volna, és nem lehetetlen (csak a részletes bírálat tudná kimutatni), ha az Ausztria névben mi is benne volnánk. Az ilyen fajta tévedések nem szokatlanok a külföld részéről. Ebben az esetben azt mondom, legyünk résen, munkálkodjunk, hogy az antibarbarus legközelebbi kiadásához mi is hozzájárulhassunk.

ibi

9.-K.

Geschichte der deutschen litteratur von den ältesten zeiten bis zur gegenwart. Von Prof. Dr. Friedrich Vogt und Prof. Max Koch. Zweite, neubearbeitete und vermehrte auflage. Leipzig und Wien, Verlag des Bibliographischen Instituts. I—II. 1904. Nagy 8°, X+355; X+599 l.

Vogt és Koch német irodalomtörténete hat év múlva második kiadásban, két kötetű bővülve látott napvilágot. Ha ezt a sikert nem hasonlíthatjuk is Schereréhez, kinek munkája kilencz év alatt (1883—1892) hat és azóta is, Schröder göttingeni egyet. tanár kiadásában, három kiadást ért, el kell ismernünk, hogy erre a munkára a meglevő irodalomtörténetek mellett is szükség volt. Nem mondjuk, hogy teljesen pótolja Scherer, vagy Wackernagel—Martin munkáinak főhibáit, de mindaddig, a míg Koberstein munkájának régóta ígertett új kiadása megjelenik és Goedecke Grundrisz-ának Mucker folytatását nem adja, ebben a műben kell a leghasználhatóbb német irodalomtörténetet látnunk. A szerzőknek, különösen Vogtnak, neve is biztosíték volt, hogy kiváló munkát kapunk. A most megjelent második kiadás is a legújabb kutatásokon alapszik. Eredményeit népszerűen és mégis tudományos módszerrel közli.

120 22

Örömmel látjuk, hogy a munka fölosztása új. Valljuk meg, kissé merész dolog volt, a régi vaskalapnak, az irodalom politikai alapon való fölosztásának hadat üzenve, nem, mint Scherer teszi, a weszfáliai békével, hanem a legtisztább irodalmi szempontból, a népies-polgári költészet letüntével, Opitz és társainak fölléptével, kezdeni meg a modern korszak történetét. Kettős haszna van ez új fölosztásnak. Egyik, hogy szakít a politikai fölosztással, az irodalomtörténet kutatója igazán az irodalom fejlődését látja. A másik, hogy nem kell egy évszámhoz ragaszkodva, 1648-ban kettétörnie az irodalomtörténetet. Az irodalomnak lehet köze a harmincz éves háborúhoz, de mindenesetre igen kevés kapocs fűzi a weszfáliai békéhez. Még nagyobb örömmel látjuk, hogy Vogt a neki jutott rész keretén belül sem ragaszkodik a régi fölosztáshoz. Munkája és fölfogása szerint a régibb német irodalom

három nagy részre osztható: 1. A latin-keresztény irodalom. 2. A középkor: a höfisches epos és a minnesang kora. 3. Átmenet az újkorhoz: a meistersang és a népies-polgári költészet kora. Így egészen érthető ez utóbbtól az átmenet Opitzhoz, a mivel Vogt elérte azt, a mit kevés német irodalomtörténet ért el: *az áttekinthetőséget*.

Ezeket a kereteket belül, de persze úgy, hogy a kereteket nem tekinti bezárt ajtóknak, fejti ki Vogt a német irodalom fejlődését az első nyolcz századon át. És ha eleget tett az irodalomtörténet praktikus követelményének, az áttekinthetőségnek, nem hanyagolja el a teoretikus követelményt, *a hűséget* sem. Érezeti ugyan, hogy a voltaképeni középkort mennyire szereti, de azért e fényes korszak mellett munkájának többi részei sem homályosodnak el. Csak azt mondja el, a mi irodalom és csak arról szól, a mi írásban megvan. Érdekes példa erre a Hildebrandslied, melynek tárgyalásában Trautmann nyelvészeti alapon álló fejtegetéseire sem reagál, bizonyára éppen mert nyelvészeti dolgok. Hrosuitháról többet szeretünk volna hallani annál az egy lapnál, melynek főeredményei, hogy „an den dramatischen aufbau hat sie so wenig gedacht, wie an eine inszenirung ihrer stücke. Es sind schliesslich nur legenden in gesprächsform“, és „dramatische charaktere sind sie freilich nicht, diese heldinnen, deren ganzes leben in einer verneinung des lebens besteht, deren höchstes lob es ist, sich der natürlichen bestimmung ihres geschlechtes zu entziehen.“ Érdekes ez az általános emberi szempontból való megítélése Hrosuithának, Koch egyéni jellemzésével szembeállítva.

Ehhez a ponthoz képest aránytalanul bőnek tartjuk azt, a mit a XI. század vallásos költészetéről mond, bár szívesen valljuk meg, hogy a hitélet jellemzése a legszebb, a mit erről bárhol is olvastunk. Gerhot von Reichsperegre és Herrad von Landspergre ennyire kiterjeszkedni is fölösleges munka volt.

A mint a világi költészethez, Konradnak Rolandsliedjéhez ér, érezhetővé válik, hogy a szerző *itthon van*. Hartmann von Aue, „ein interpet für Deutschland der eleganten, anmutigen und lebensfrischen darstellung Chrétiens“, Wolfram von Eschenbach, kinek költeményei, stílusa, humora, rajzai „bilder aus dem bereich des rittertums“ és Gottfried von Strassburg, ki „in der beherrschung von sprache und metrik ein meister ersten ranges“ — ez Vogt birodalma. A lovagkor költészetében ér tetőpontot tudása, jellemzése, ragyogó stílusa.

Bántó, hogy ha előbb Spervogelt elhanyagolta, most Ulrich von Zatzikhovennek vagy éppen Wirnts von Gravenberennek sokkal több időt és helyet szentel, mint a második Wernher igazi kis bajor remekének, a Meiner Helmbrechtnek.

A Niebelungenliednél mintha szakítana eddigi, csak tudományos eredményeket összefoglaló, nem részletező irányával, filológiai vitakozást kezd Lachmann fölfogásával és ilyen eredményre jut: „Die verschiedenartigkeit der einzelnen bestandteile unseres Niebelungenliedes neben der unleugbaren einheit des ganzen erklärt sich wohl am besten aus der annahme, dasz ein singbares gedicht, welches Kriemhildens rache behandelte, unter benutzung von anderen darstellungen desselben gegenstandes planmässig zu einem leseepos ausgestaltet wurde, wie es der wandlung des zeitgeschmackes entsprach, indem

man nach einer auswahl von liedern aus der Siegfriedsage die erzählung von Siegfried und Kriemhilden hinzudichtete, welche die voraussetzung der rache bildet.“ Szép, mit Gudrunról és a Dietricheposzokról elmond, szép a hőfische lyrik jellemzése. Érdekesen mondja el a költészet és a társadalmi fejlődés viszonyait a reformáció korában. Hans Sachs jellemzése után az angol komédiásokra tér át és az idegen hatással kapcsolatban Aywert és Fischartot ismertetvén, átadja a szót Kochnak.

Vogt kitűnően jellemez. Stílusa, módszere egyszerű. Adatai eleget, csoportosítása nagyon jó. A főalakokat jellemzi és köröttük a kort és hatásukat. Befejezése szinte tüntetően mutatja, hogyan várja az átmenetet a népies-polgári költészettől Opitzhoz, aki ugyancsak polgárember volt és minden nagyravágyása mellett is megmaradt annak.

De Koch nem így folytatja. Hangzatos Schiller-czitátum után azt fejtegeti, hogy a német irodalom Goethe halálával nem zárta le aranykorát, a német irodalomnak jövője is van. — Munkája a legtelkiismeretesebb irodalomtörténetek közé tartozik. Több mint 500 lapos kötetében egész Arthur Schnitzlerig, sőt Rudolf Lotharig annyi író tárgyal, a mennyit egy irodalomtörténet sem. Nem egészen elfogulatlan. Módszere individuális, monografikus és éppen ezért kevésbé áttekinthető, mint Vogté. Hogy Hockot, Weckerlint, vagy másutt Heydent, Stieglitznémet mi szükség bővebben tárgyalni, mikor a korában népszerű Lübecki polgármester-költőt, Overbecket, vagy a magyar születésű Mosenhalt, (a kinek, mellékesen megjegyezve, legjobb munkái Pesten jelentek meg), nem is említi, azt nem tudjuk. Megszoktuk már, — és a német irodalomtörténetekben ez a mi rendes grávámenünk, — hogy Lenau Temesvár mellett, *Ausztriában* született, és „wenn er auch ungarische localfarben in seiner dichtung liebte, und im geigen es mit jedem ungarischen zigeuner aufnahm, fühlte er sich doch als deutschen dichter und war von väterlicher wie mütterlicher seite reindeutscher abstammung.“ A breslauer egyetem tanára még mindig nincs tisztában avval, hogy Lenaut nem Ausztria adta az irodalomnak; és nincs tisztában Lenau hazaszeretetével sem. Ha annyi költeményből a Schillierlied nem tanította meg — nem a mi föladatunk erről a tanár urat fölvilágosítani.

Nem is ez a legnagyobb hibája, ha mint irodalomtörténetíró veszszük tekintetbe. Elvégre Hebbel nagyságát helyesen ismeri föl, Wagnert kellőképpen tudja méltányolni és ha Schillert ugyan gyöngé kompozíciójú Telljével Goethével egysorba állítja is, német érzelmeinek ez is megbocsátható, különösen, mikor a czentenárium újra ad astra vitte Schilliernek utóbbi időben már hazájában is sokat támadott drámáit. — Legnagyobb hibája Kochnak, hogy minden lapon új név van és a sok névből nem tud rendszert alkotni. Fölösztása önkényes. Stílusa folyékony, elbeszélő stílus, mely eléggé érdekes is. A legújabb kor, végtelen sok nevével, szinte fölösleges a Richard M. Mayer kitűnő könyve után. És különösen fölösleges ebben az alakjában.

Tanulni azonban végtelenül sokat lehet Koch könyvéből is és Goethe és Schiller korának majdnem minden alakjáról nagyon érdekes dolgokat mond el. Ha tehát Koch munkájáról ítéletet akarunk alkotni, azt mondhatjuk, hogy a lelkiismeretes, hű adathalmazás miatt, a mely a *német* irodalomtörténet mai magaslatán fölösleges, hiányzik áttekinthetősége. Munkája a jól ismert német professzori lelkiismeretességé.

Uj e második kiadásban a könnyen kezelhető, jó bibliográfia, (II. 524—585. l.) mely természetesen nem teljes, hanem csak a javát adja, úgylátszik, a Mayer elvével: *legimus aliqua ne legantur* válogatva meg a műveket. — A könyv illusztrációi, különösen Kochéi, kitűnően vannak összeválogatva. Vogtéi ellen volna néhány aprólékos kifogásunk; fölöslegesnek tartjuk, hogy a Niebelungenlied A, B és C kézírataiból külön-külön mutatóványokat ad, de Hartmann von Auéból nem adott önálló mellékletet. Nem szívesen nélkülözzük az illusztrációt Hrosuithánál, Ekkehardnál vagy Meier Helmbrechnél sem.

Vogt és Koch irodalomtörténete, különösen új kiadásában, határozottan nagy nyereség, Anselm Satzernek most megjelenő munkája sem rontja le ennek tudományos és praktikus értékét. Ennél a munkánál csak a régi jó Koberstein régóta várt új kiadását üdvözölnök nagyobb örömmel.

G—s.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

Levelek a Szerkesztőhöz.*)

1. Dr. Finály Gábor levele.

Budapest, 1906. május 14.

Az *Erdélyi Múzeum* új folyama I. kötet 1. füzet 58. lapján *Buday Árpád* úr a szamosújvári római castrumban lelt hatsoros csonka felirat tárgyalásának végén hivatkozik arra az olvasásra, a melyet az *Archaeologiai Értesítő*ben közöltem. Engedje meg igen tisztelt Szerkesztő úr, hogy pár szóval helyreigazítsam azt, a mit közlésemből helytelenül olvasott *Buday Árpád* úr.

Buday úr nem vette észre, hogy a feliratnak az első sorban VI-től FIL-ig terjedő része s ennek szélességében a többi sor is egyenes leolvasás a kőről, tehát én nem „fogadtam el“ a nominativusos végzetet, hanem olvastam s így nincs módomban tovább vitatni a nominativus helyességét s azt, hogy „az olvasás nagyjában azonos“ az övével. A hatodik sor kiegészítése, a mint az *Archaeologiai Értesítő*ben meg is irtam, nem tőlem, hanem *Ornstein* József nyug. őrnagy úrtól származik; én tőle köszönettel elfogadtam és közöltem, mint kifogástalanul elfogadhatót. B. úrnak a kifogása, hogy a *fecit* mellett accusativust *kell* találnunk, az epigrafiai kézikönyvek szerint oda módosúl, hogy az épületen álló feliratban az accusativus a *fecit* mellől legalább is épp oly gyakran hiányzik, mint a mily gyakran megvan. S mivel a felirat épülethez tartozott, fenntartom B. úrral szemben azt is, hogy *Antoninus Pius* alatt nemcsak a praetorium, hanem az egész kő-castrum épült.

*) Folyóiratunk 1. és 2. számaiban megjelent római felirattani czikkeinkre a következő négy levelet kaptuk, ezeket *Buday* úrnak alant következő válaszaival együtt adjuk. Csak azt kell megjegyeznünk, hogy a második levél dr. *Pósta Béla* úrnak, az *Erdélyi Nemzeti Múzeum* Érem- és Régiségára igazgatójának szól.

Szerkesztő.